

GEOGRAFIYA TARIYXÍN ÚYRENIWDE AVESTO MAǒLÍWMATLARÍNAN PAYDALANÍW

Jaksimuratov Azamat Bekmurat uli

*Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik
pedagogikalıq instituti studenti*

Pútín bir ilimler sistemasın payda etiwshi házirgi zaman geografiyası áyyemgi dáwir geografiyasınan keskin parıqlanadı. Házirgi dáwir geografiyası maǒlıwmat jıynawshı pánen tábiyiy, ekonomikalıq hám siyasiy maǒlıwmatlarǵa tiykarlanıp juwmaq shıǵarıwshı, ulıwmalastırılǵan ilimiy boljawlar alıp barıwshı ilimge aylandı. Geografiyanıń tariyxıy rawajlanıwın úyreniwshi pán geografiya tariyxı páni esaplanadı. Geografiya tariyxında geografiya pániniń tariyxıy qalıplesiwin, geografiyanıń tariyxıy rawajlanıwınıń túrli basqıshlarında tábiyat hám jámiyettiń óz-ara tásirin úyreniwde jazba derekleriń roli áhmiyetli. Negizgi jazba derekler qatarına Avesto shıǵarmasın keltiriw orınlı.

Avesto Orta Aziyanıń tábiyatı, xojalıǵı hám xalqı haqqındaǵı ayırım maǒlıwmatlar saqlanıp qalǵan eń dáslepki jazba derek esaplanıp, eramızǵa shekemgi úsh mınınshı jıllardan baslap b.e. VI ásirlerge shekemgi jámiyetshilik tariyxıy waqıyalardı sáwlelendiredi. Usı derek on eki mın ógiz terisine altın sıyalar menen jazılǵan. Avesto áyyemgi shıǵıs xalqınıń sıyınǵan zardushtiylik dininiń tiykarǵı kitabı esaplanadı. Zardushtiylik dininiń tiykarın salıwshı Zardusht bolıp, ol Avestoda jamanlıqqa qarsı gúresiw, ádilsizlikke qarsı turıw sıyaqlı ideyalar menen birge Avestoda ekologiyalıq, tariyxıy, ekonomikalıq hám tárbiyalıq máselelerdiń negizi geografiyalıq kóz-qaraslarǵa súyenedi.

Avestonıń geografiyalıq áhmiyeti derekte keltirilgen ayırım geografiyalıq pikirler, ekologiyalıq mádeniyattı qalıplestiriw, tábiyattı qorǵawǵa qaratılǵan ideyalarđıń dáslepki kórinisleri sáwlelengenliginde esaplanadı. Mısalı: haywanlardı asırıp abaylaw, olardı orınsız jaqsı kórmew hám olarǵa zulim ótkermew, tábiyattı qorǵaw, onı qásterlew, jasalma suwǵarıw tiykarında diyxansılıq penen shuǵıllanıw, topıraq jaǵdayın jaqsılaw hám basqalar.

Zaradushtiyliqta ot, jer, suw hám hawa muqaddes sanaladı. İnsan pútkil ómiri dawamında suw, topıraq, órt, ulıwma dúnyadaǵı barlıq jaqsı nárselerdi pák hám pútin asırawǵa minnetli bolıp tabıladı.

Avestoda geografiyanıń ayırım tarawlarına tiyisli maǒlıwmatlarda keltirilgen. Mısalı, medicina geografiyasına tiyisli sırtqı ortalıqtıń insan organizmine tásiiri, insan óz den-sawlıǵın qanday asırawı, gigiena, psixikalıq

hám dene pákligi haqqında unamlı pikirler berilgen. Sonday-aq, Avestoda jer-topıraq, hawa hám suw izetlenip, keselliklerdiń tarqalıwı hámde olardıń aldın alıwǵa tiyisli kem ushraytuǵın pikirlerde keltirilgen. [6,7]

Birneshe ilimpazlardıń izertlewlerine qaraǵanda, zardushtiyliq (zaroastrizm) dininiń (Islamǵa shekemgi) muqaddes kitabı bolǵan "Avesto" yaǵnıy "Ovasta"da áhmiyetli ekonomikalıq sawatxanlıq boyınsha pikirlerde keltirilip ótilgen. Atap aytqanda, materiallıq baylıqlardı kóbeytiw bul jaqtı dunyadaǵı sawaplı islerdiń tiykarı esaplanadı.

Avesto tekǵana ekologiyalıq, geografiyalıq, tariyxıy, ekonomikalıq áhmiyetke iye bolıp qalmastan, tariyxıy geografiyalıq áhmiyetide júdá joqarı. Mısalı, Avestoda Áyyemgi Baktiriyaǵa «Eń jaqsı mámleketler hám úlkelerden biri bolǵan, biyik bayraqlı, gózzal úlke» sıpatında táriyp beriledi, bul túrdegi pikirler Baktiriyanıń óz dáwiriniń qúdiretli mámleketlerinen biri bolǵanınan derek beredi. [8] Avestoda Xorezm, Soǵdiana, Margiana, Baktiriya hám basqalar eń bay, tábiyatı hár túrli mámleketler sıpatında tilge alınǵanlıǵı, bul kitapta úlkemizdiń áyyemgi oazislari hám tawları súwretlengenligi, kóplegen geografiyalıq maǵlıwmatlar bar bolǵanlıǵı ushın geografiya tariyxın úyreniwde derek sıpatında úlken áhmiyetke iye dep esaplayman.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi (referens):

1. Iskenderov A.B., ulı Jaksimuratov A.B. ANTIK DÁWIRDE ÁMIWDÁRYANÍN GEOGRAFIYALÍQ IZERTLENIW TARIYXÍ // Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 6. – C. 221-224.
2. Iskenderov A.B., Saliev E.P., Jaksimuratov A.B. QARAQALPAQSTAN GEOGRAFIYASÍ SABAGÍNDA ARAL TEÑIZINIń GEOGRAFIYALIQ ÚYRENILIW TARIYXI // Aniq va tabiiy fanlarni masofaviy o'qitishning dolzarb masalalari. – 2023. – №. 11-3084. – C. 150-153.
3. Jaksimuratov A. B. NÓKIS QALASÍN ÚYRENIWDIń TARIYXÍY GEOGRAFIYALÍQ TIYKARLARÍ // Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 179-186.
4. Jaksimuratov A. TARIXIY GEOGRAFIYANING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISH TARIXI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 13.
5. Jaksimuratov A., Amidullaev B., Turdimuratova A. TURIZM GEOGRAFIYASING KELIB CHIQISH VA RIVOJLANISH TARIXI // Ноучний имплос. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 389-392.
6. Qarshiboyevna K.N., Ibroximjon o'g'li X.E. TIBBIYOT GEOGRAFIYASINING TARIXIY SHAKLLANISHI // ГЕОГРАФИЯ: ПРИРОДА И ОБЩЕСТВО. – 2022. – №. 2.

“GEOGRAFIYA – KELESHEKKE KÓZ-QARAS”

atamasındağı Respublikalıq kólemdegi ilimiy-teoriyalıq konferenciya

7. Qodirov A. Tibbiyot tarixi. – Toshkent.: Ibn Sino. – 1993. – C. 271.
8. Tajimirzayev T. Tarixiy geografiya va kartografiya: o‘quv-usluviy majmua. – Andijon. – 2019. – C. 198.
9. Uzakbaev K.K., Jaksimuratov A.B. SOCIALLÍQ GEOGRAFIYANÍN GEOGRAFIYA ILIMLERI SISTEMASÍNDAGÍ ORNÍ // Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 17. – C. 1026-1028.
10. Uzakbaev K.K., Eshiniyazov B.A., Jaksimuratov A.B. ZAMONAVIY GEOGRAFIYANING INTEGRATSIYA MUAMMOLARI // Educational Research in Universal Sciences. – 2024. – T. 3. – №. 4 SPECIAL. – C. 135-138.

